

СУЧАСНА МОДЕЛЬ ЗАХИСТУ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Проаналізовано еволюцію статусу Хартії ЄС про основоположні права від політичної декларації до правового інструменту інтеграції, сучасну практику застосування Хартії ЄС 2007 р., а також особливості внесення змін до неї. Зауважено, що визнання Хартії ЄС 2007 р. частиною первинного права ЄС не означає поширення на неї прямої дії, що разом із приматом права ЄС є засадничими для функціонування інтеграційного правопорядку ЄС. Наголошено на нетрадиційному підході до класифікації основоположних прав у Хартії ЄС 2007 р., а також висвітлено категорії основоположних прав, підтверджених у ній. Зазначено, що Хартія ЄС 2007 р. надає особам права щодо інституцій, органів та агенцій ЄС, а також щодо держав-членів, коли вони діють у межах сфери застосування права ЄС. Підсумовано, що Хартія ЄС 2007 р. суттєво вплинула на забезпечення демократичної легітимності правопорядку ЄС, інтегральною складовою якого є правові гарантії захисту основоположних прав на рівні ЄС.

Ключові слова: право ЄС; правопорядок ЄС; система захисту прав людини в ЄС; основоположні права; Суд ЄС.

Фалалєєва Л. Г. Современная модель защиты основополагающих прав в Европейском Союзе.

Проанализирована эволюция статуса Хартии ЕС об основополагающих правах от политической декларации до правового инструмента интеграции, современную практику применения Хартии ЕС 2007 г., а также особенности внесения изменений к ней. Отмечено, что признание Хартии ЕС 2007 г. частью первичного права ЕС не означает, что она обладает прямым действием, которое вместе с приматом права ЕС являются основополагающими для функционирования интеграционного правопорядка ЕС. Подчеркнут нетрадиционный подход к классификации основополагающих прав в Хартии ЕС 2007 г., а также освещены категории основополагающих прав, подтвержденных в ней. Указано, что Хартия ЕС 2007 г. предоставляет индивидам права относительно институций, органов и агенций ЕС, а также относительно государств-членов, когда они действуют в пределах сферы применения права ЕС. Подытожено, что Хартия ЕС 2007 г. существенно повлияла на обеспечение демократической легитимности правопорядка ЕС, интегральными составляющими которого являются правовые гарантии защиты основополагающих прав на уровне ЕС.

Ключевые слова: право ЕС; правопорядок ЕС; система защиты прав человека в ЕС; основополагающие права; Суд ЕС.

Falaliev L. H. Modern model of the protection of fundamental rights in the European Union.

The evolution of the status of the Charter of Fundamental Rights of the European Union from a political declaration to a legal instrument of integration, the modern practice of applying the EU Charter 2007, as well as the specifics of introducing changes to it, are analyzed in the research. It is noted that the recognition of the EU Charter 2007 as part of the EU primary law does not mean that it has direct action, which, together with the primacy of EU law, is fundamental to the functioning of the EU integrated legal order. The unconventional approach to the classification of fundamental rights in the EU Charter 2007 is highlighted, and the categories of fundamental rights confirmed by it are mentioned. It is indicated that the EU Charter 2007 grants individuals rights in relation to EU institutions, bodies and agencies, as well as to Member States when they operate within the scope of EU legal order. It is summed up that the EU Charter of 2007 had a significant impact on ensuring the democratic legitimacy of the EU legal order, integral components of which are legal guarantees for the protection of fundamental rights at the EU level.

Keywords: EU law, EU legal order, EU human rights protection system, fundamental rights, Court of Justice of the EU.

Актуальність теми зумовлена еволюцією системи захисту прав людини в Європейському Союзі (далі – ЄС), пов'язаною з кодифікацією основоположних прав на рівні інтеграційного об'єднання, яка продемонструвала особливу увагу держав-членів до взаємодії різних підходів щодо вирішення проблем їх захисту на національному рівні, у рамках ЄС і Ради Європи, а також розуміння особливої ролі спільних конституційних традицій держав-членів та їхніх міжнародних зобов'язань у розвитку системи захисту прав людини в ЄС. На сучасному етапі її функціонування забезпечується Судом ЄС та національними судами держав-членів. Важливу роль у цьому контексті відіграє практика застосування Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) адаптованої редакції Хартії ЄС про основоположні права (*Charter of Fundamental Rights of the European Union*), прийнятої у Страсбурзі 12 грудня 2007 р. [1] (далі – Хартія ЄС 2007 р.), іменованої у доктрині «Біллем про права» Об'єднаної Європи [2, с. 663].

Еволюція статусу Хартії ЄС про основоположні права від політичної декларації до правового інструменту інтеграції, особливості внесення змін до Хартії ЄС 2007 р., практика її застосування Судом ЄС, пост-лісабонський період його реформування становлять як науковий, так і практичний інтерес. У вітчизняній та зарубіжній юридичній науці здебільшого досліджувалися міжнародні стандарти прав людини, генеза моделі захисту основоположних прав у ЄС, практика ЄСПЛ щодо держав-членів ЄС, коли вони діють у межах сфери застосування права ЄС. Різні аспекти організаційно-правового забезпечення захисту основоположних прав у ЄС є проблематикою, що має практичне значення для сучасної науки міжнародного та європейського права, вирішенню якої частково присвятили праці вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких А. Арнулл, І. Батлер, М. Буроменський, В. Буткевич, В. Денисов, О. Копиленко, Ф. Манчіні, К. Маргарітіс, О. Мережко, М. Микієвич, В. Мицик, В. Муравйов, П. Рабінович, Х. Расмуссен, А. Росас, О. Святун, К. Смирнова, Е. Стейн, Дж. Уейлер, А. Федорова. Водночас новітні підходи до захисту основоположних прав у ЄС, відмінності між різними категоріями основоположних прав, підтверджених у Хартії ЄС 2007 р., практика її застосування Судом ЄС, роль національних судів держав-членів у захисті гарантованих ЄС основоположних прав є новою сферою для вітчизняної науки міжнародного права, вивчення якої має практичний інтерес. Дослідження окреслених питань сприятиме розумінню еволюції інтеграційних процесів у ЄС, включно у сфері захисту основоположних прав, що має прикладне значення для підвищення ефективності співробітництва України з ЄС на основі спільних цінностей, передусім поваги до прав людини, їх дотримання і захисту.

Метою дослідження є висвітлення сучасних підходів до захисту основоположних прав у ЄС, аналіз різних категорій основоположних прав, підтверджених у Хартії ЄС 2007 р., а також практики її застосування та особливостей тлумачення.

Становлення, правовий статус і юрисдикція Суду ЄС. Із розвитком інтеграційних процесів і розширенням європейських співтовариств навантаження на Суд постійно зростало, тому рішенням Ради європейських співтовариств від 24 жовтня 1988 р. було створено Суд першої інстанції (*Court of the First Instance*), що до набуття чинності Ніццьким договором 2001 р. (далі – НД 2001 р.) був структурною складовою Суду європейських співтовариств. НД 2001 р., власне, сформував судову систему ЄС, встановив оптимальний розподіл юрисдикції між Судом європейських співтовариств і Судом першої інстанції. Можливість заснування Радою ЄС при Суді першої інстанції судових палат зі спеціальною юрисдикцією як низової ланки судової системи ЄС, вперше передбачена НД 2001 р., втілилася лише у створенні 2 листопада 2004 р. Трибуналу в справах публічної служби ЄС, який наділявся юрисдикцією розгляду спорів між ЄС та його службовцями і функціонував з 12 грудня 2005 р. до 1 вересня 2016 р. (розформовано та інтегровано у Загальний суд Регламентом Європейського парламенту (далі – Європарламент) і Ради ЄС 2016/1192 від 6 липня 2016 р.).

Примітно, що із заснуванням ЄС юрисдикція Суду була пов'язана із застосуванням комунітарного права (права європейських співтовариств), яке становило осердя права ЄС. На практиці Суд залишався інституцією, що реалізовувала юрисдикцію майже виключно у рамках європейських співтовариств як першої опори ЄС, не поширюючись на нові політики

і форми співробітництва, що становили другу й третю опори, тому в офіційних текстах він продовжував називатися Судом європейських співтовариств. Норми комунітарного права містилися в установчих договорах європейських співтовариств – Паризькому договору 1951 р. та Римських договорах 1957 р., а також створювалися відповідними інституціями (інституційний механізм європейських співтовариств та ЄС, як і членство в них, був єдиним) і підлягали юрисдикційному захисту, на відміну від Спільної зовнішньої та безпекової політики (далі – СЗБП; друга опора) і співробітництва у сфері охорони порядку та судочинства у кримінальних справах (третя опора ЄС). Лісабонським договором 2007 р. (далі – ЛД 2007 р.), як новим ревізійним договором, опорну конструкцію ЄС (*EU pillar structure*), запроваджену Договором про Європейський Союз 1992 р. (далі – ДЄС) і послідовно розвинуту ДЄС у редакції Амстердамського договору 1997 р. та ДЄС у редакції НД 2001 р., було експліцитно замінено гомогенною структурою ЄС. У зв'язку з наданням міжнародної правосуб'єктності ЄС та визнанням його правонаступником Європейського Співтовариства (до 1993 – Європейське Економічне Співтовариство) ЛД 2007 р. для позначення розгалуженої 3-ланкової судової системи запроваджено комплексне поняття «Суд Європейського Союзу».

Суд ЄС є загальною назвою системи органів правосуддя ЄС, яка за ЛД 2007 р. зберегла 3-ланкову архітектуру: Суд (*Court of Justice*, колишній Суд європейських співтовариств), Загальний суд (*General Court*, колишній Суд першої інстанції) та спеціалізовані суди (колишні судові палати; судові органи, наділені спеціальною юрисдикцією щодо розгляду і вирішення чітко визначених категорій правових спорів, припинення існування яких передбачено новітньою реформою Суду ЄС [3]). Відтак, ЛД 2007 р. назви елементів судової системи ЄС як самостійних судових органів приведено у відповідність з логікою реалізуваної ними різної за обсягом юрисдикції.

Правовий статус і юрисдикцію Суду ЄС закріплено в установчих договорах – ст. 19 Договору про Європейський Союз у редакції Лісабонського договору 2007 р. [4] (далі – ДЄС-Л) і деталізовано у ст. 251–281 Договору про функціонування Європейського Союзу [4] (далі – ДФЄС), а також в оновленому Статуті Суду ЄС, що міститься у доданому до них Протоколі про Статут Суду ЄС, передбаченому ст. 281 ДФЄС. Реформування судової системи ЄС згідно з ЛД 2007 р. має обмежений характер, частково тому, що не вичерпано потенціал, закладений НД 2001 р. «Судова система ЄС, закріплена Лісабонським договором, не зазнала істотних змін, що обумовлено як консерватизмом договору, так і небажанням руйнувати утворений механізм наднаціонального правосуддя ЄС, який функціонує вже півстоліття і забезпечує його авторитет у суспільстві» [5, с. 101–102].

Нині Суд ЄС (*Court of Justice of the European Union*) є узагальненою назвою Суду і Загального суду як складових елементів судової системи ЄС, кожний з яких у межах власної юрисдикції забезпечує дотримання права в тлумаченні та застосуванні установчих договорів. У доктрині іноді Судом ЄС називають Суд як найвищу судову інстанцію інтеграційного об'єднання, функціональну інституцію наднаціонального і неполітичного характеру, що діє на постійній основі.

У процесі еволюції Суду ЄС, адаптації до нових умов і етапів інтеграційного процесу підтверджено його обов'язкову юрисдикцію. Головним завданням, що обумовлює юрисдикцію Суду ЄС, є «забезпечення дотримання права у тлумаченні та застосуванні установчих договорів» (ч. 1 ст. 19 ДЄС-Л), забезпечення однакового їх розуміння і застосування. Покладені на них завдання Суд і Загальний суд реалізують через здійснення правосуддя у межах власної юрисдикції. ЛД 2007 р. предметно розширено юрисдикцію Суду ЄС, яка, за загальним правилом, охоплює всі сфери компетенції інтеграційного об'єднання, за окремими винятками, прямо передбаченими установчими договорами. Так, з-під юрисдикції Суду ЄС, за винятком, закріпленим в абз. 2 ст. 275 ДФЄС (уповноважений контролювати правомірність рішень, якими запроваджуються обмежувальні заходи проти фізичних/юридичних осіб; наприклад, державні діячі третіх країн, яким заборонено в'їзд на територію ЄС, вправі оскаржувати такий захід у Суді ЄС), як і раніше, експліцитно виключено положення щодо СЗБП, а також акти, що приймаються на основі цих положень. Отже, й надалі Суд ЄС не контролює

ватиме правомірність актів Європейської ради і Ради ЄС у цій сфері, наприклад рішень про військові операції та цивільні місії ЄС на території третіх країн, прийнятих згідно зі ст. 43 ДЕС-Л.

До складу Суду входять по одному судді від кожної держави-члена, а Загальний суд поєднує щонайменше по одному судді від кожної держави-члена (ч. 2 ст. 19 ДЕС-Л). Суду надають сприяння наразі одинадцять генеральних адвокатів (інститут походить з судової системи Франції). На запит Суду Рада ЄС Рішенням 2013/336/EU від 25 червня 2013 р. одностайно збільшила кількість генеральних адвокатів з 1 липня 2013 р. до дев'яти, а з 7 жовтня 2015 р. до одинадцяти (держави-члени погодились з такою можливістю у спеціальній Декларації № 38, доданій до Заключного акта Міжурядової конференції з підготовки ЛД 2007 р.). Крім того, діюча система ротації охоплює п'ять (раніше трьох) генеральних адвокатів. Головним призначенням генерального адвоката як представника особливої категорії членів Суду полягає в тому, щоб публічно, цілком неупереджено і незалежно подавати вмотивовані висновки у справах, що згідно зі Статутом Суду ЄС вимагають його участі (ст. 252 ДФЄС). Провівши попередньо, до розгляду справи суддями, власне незалежне дослідження її матеріалів, генеральний адвокат готує свої висновки самостійно, а судді ухвалюють рішення колегіально, діючи єдиним корпусом. Здебільшого Суд ухвалює рішення, які збігаються з висновками генеральних адвокатів, така практика визнається показовою в аспекті їх високої професійної кваліфікації.

Судді та генеральні адвокати Суду, як і судді Загального суду, обираються з осіб, які забезпечують будь-які гарантії своєї незалежності та відповідають умовам, визначеним у ст. 253, 254 ДФЄС, на них поширюють дію положення ст. 11–14, 17 Протоколу про привілеї та імунітети ЄС, що додається до ЛД 2007 р. Вони призначаються за загальною згодою урядами держав-членів на шість років після консультації зі спеціальною кваліфікаційною колегією – комітетом, уперше заснованим згідно з ЛД 2007 р. з метою більш професійного відбору кандидатів, для надання висновків про відповідність кандидатів на посади судді та генерального адвоката Суду і судді Загального суду вимогам для зайняття до того, як уряди держав-членів призначать їх згідно зі ст. 253, 254 ДФЄС. Дискреційний механізм призначення суддів урядами критикується як непрозорий і такий, що не забезпечує належної незалежності. Часткове оновлення складу суддів і генеральних адвокатів Суду, суддів Загального суду відбувається кожні три роки на умовах, встановлених Статутом Суду ЄС. Судді обирають зі свого складу Голову Суду строком на три роки, його повноваження можуть поновлюватися. Судді та генеральні адвокати, строк повноважень яких спливає, можуть бути призначені знову (ч. 2 ст. 19 ДЕС-Л; ст. 253 ДФЄС). Поява дострокової вакансії можлива внаслідок смерті або відставки, а також звільнення від функцій, що здійснюється на підставі одностайного рішення суддів і генеральних адвокатів Суду. На відміну від ЄСПЛ судді не мають права на «особливу думку», судді *ad hoc* не призначаються.

Чинна редакція Хартії ЄС про основоположні права. Хартію ЄС про основоположні права 7 грудня 2000 р. (далі – Хартія ЄС 2000 р.) було підписано на межі сторіч у Ніцці як спільний акт трьох політичних інституцій – Європарламенту, Ради ЄС, Європейської комісії (далі – Єврокомісія) та урочисто проголошено як політичну декларацію з перспективою надання їй вищої юридичної сили у правовій системі ЄС, зокрема у спосіб інкорпорації до тексту установчих актів. У ч. 1 ст. 6 ДЕС-Л міститься відсилання до «Хартії Європейського Союзу про основоположні права від 7 грудня 2000 р., адаптованої 12 грудня 2007 р.» [1], що поєднує засадничі норми щодо захисту основоположних прав, сформованих у т. ч. завдяки прецедентній практиці Суду ЄС, який перебуває у процесі реформування.

Набуття чинності ЛД 2007 р. та Хартією ЄС 2007 р. започаткувало принципово новий етап розвитку системи захисту прав людини в ЄС, на якому значну роль відіграють також Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄК 1950 р.), укладена у рамках Ради Європи, та загальні принципи права ЄС, що слугують джерелом правил тлумачення норм щодо захисту основоположних прав [6, с. 335–336] і є спільними для правопорядків держав-членів. Завдяки судовій практиці ЄС матеріальні норми ЄК

1950 р. нині розглядають як частину права ЄС, а не лише як інструмент для визначення загальних принципів права.

Визнання Хартії ЄС 2007 р. частиною первинного права не означає поширення на неї прямої дії, що, разом із приматом права ЄС, є засадничими для функціонування інтеграційного правопорядку. Хартія ЄС 2007 р. є чинною редакцією, яка становить формально самостійний інструмент правового регулювання, джерело первинного права ЄС, однак не може бути основою для розширення компетенції ЄС, визначеної в установчих договорах. Примітно, що, як зауважує професор В.І. Муравйов, «автономний характер права ЄС позначається на механізмі реалізації його норм у внутрішніх правопорядках держав-членів» [7, с. 311].

Зміни, внесені до адаптованої редакції Хартії ЄС 2007 р., зокрема, стосувалися ст. 42, якою розширено зміст права громадян ЄС, а також фізичних або юридичних осіб, які перебувають під юрисдикцією держави-члена, на доступ до документів. Хартія ЄС 2000 р. таке право надавала лише щодо трьох інституцій: Європарламенту, Ради ЄС та Єврокомісії, натомість чинна редакція поширює його на всі інституції, органи та агенції ЄС.

Хартія ЄС 2007 р. має однакову юридичну силу з установчими договорами (не була інкорпорована до їх тексту), тому зміни до неї мають вноситися відповідно до процедури, передбаченої ст. 48 ДЄС-Л, тобто за правилами, встановленими для установчих договорів. У такій ситуації виникне необхідність й внесення змін до ч. 1 ст. 6 ДЄС-Л, оскільки у ній чітко вказана редакція Хартії ЄС 2007 р. як така, що має юридично обов'язкову силу.

Критерій класифікації та категорії основоположних прав у Хартії ЄС 2007 р. Хартія ЄС 2007 р. структурована без врахування традиційного поділу згідно концепції поколінь прав людини, їх розмежування на громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні. Її відмінною рисою є унікальний, амбіційний та інноваційний спосіб класифікації основоположних прав, за основу якої взято не предмет суб'єктивного права, а система цінностей, на захист яких вона спрямована: «Гідність» (ст.ст. 1–5), «Свободи» (ст.ст. 6–19), «Рівність» (ст.ст. 20–26), «Солідарність» (ст.ст. 27–38), «Громадянство» (ст.ст. 39–46), «Правосуддя» (ст.ст. 47–50). Так, цінності, вказані у Розділі IV «Солідарність», переважно кореспондують економічним і соціальним правам, закріпленим у Європейській соціальній хартії (переглянутій) 1996 р. (далі – ЄСХ(п) 1996 р.). При цьому права, які традиційно відносять до другого покоління, містяться і в інших розділах Хартії ЄС 2007 р., зокрема у Розділі I «Гідність» заборонено примусову працю (ст. 5). Розділ II «Свободи» гарантує свободу зборів та асоціацій (ст. 12), право на освіту (ст. 14), свободу професійної діяльності та право на працю (ст. 15), свободу підприємництва (ст. 16), право власності (ст. 17) тощо.

Розрізняють три категорії основоположних прав: власне права, свободи і принципи (ч. 1 ст. 6 ДЄС-Л; Хартія ЄС 2007 р.). Поділ на права та свободи не має суттєвих правових наслідків, натомість важливо відрізнити від них принципи. Роз'ясненнями до Хартії ЄС 2007 р. визначено такими, що містять принципи, а не права або свободи, ст. 25 «Права літніх людей», ст. 26 «Інтеграція людей з обмеженими можливостями», ст. 27 «Права працівників на отримання інформації та консультацій від роботодавця», ч. 1 і 3 ст. 34 «Соціальне забезпечення та соціальна допомога», ст. 35 «Охорона здоров'я», ст. 36 «Доступ до послуг, що становлять загальний економічний інтерес», ст. 38 «Захист споживачів» [8]. Водночас окремі статті Хартії ЄС 2007 р. містять і права, і принципи, до таких належать: 23, 33, 34 та ін. статті.

Хартія ЄС 2007 р. не вказує на приналежність конкретної статті до відповідної категорії, а зміст ч. 1 ст. 6 ДЄС-Л та ст. 52 Хартії ЄС 2007 р. не надають змоги увиразнено розмежувати права і принципи, що негативно впливає на правозастосування. Однією з причин появи класифікації на зазначені три категорії стало небажання Великої Британії включати до тексту Хартії ЄС 2007 р. економічні та соціальні права, натомість, сформулювавши їх як принципи, що не мають чіткого прикладного змісту та слугують імперативними настановами щодо оптимізації системи гарантій окремих прав.

Особливості тлумачення Хартії ЄС 2007 р. Положення Хартії мають тлумачитися відповідно до загальних положень Розділу VII, а також Роз'яснень [8], що вказують на джерела походження її положень. Ст.ст. 51–54 Хартії ЄС 2007 р. присвячені конкретизації сфери засто-

сування та уточненню механізмів її дії, а також встановлюють правила тлумачення змісту відповідних прав і принципів, рівень захисту та заборону зловживання правами.

Хартія ЄС 2007 р. експліцитно підтвердила права щодо інституцій, органів та агенцій ЄС, а також щодо держав-членів, однак лише коли останні діють у межах сфери застосування права ЄС. Усі перелічені мають дотримуватися прав і свобод, керуватися принципами, сприяючи їх застосуванню у межах своєї компетенції. Будь-які обмеження прав і свобод мають запроваджуватися винятково на підставі правових актів та не спотворювати зміст відповідних прав і свобод. Реалізація прав, підтверджених Хартією ЄС 2007 р., але закріплених в установчих договорах, тобто тих, що ґрунтуються на громадянстві ЄС, має відбуватися на умовах та у межах, визначених установчими договорами.

Після набуття чинності Хартією ЄС 2007 р. виявилось, що громадськість ЄС не має чіткого уявлення про сферу застосування та порядок її дії. Єврокомісія активізувала інформаційну діяльність, започаткувавши реалізацію амбітного плану з роз'яснення положень Хартії ЄС 2007 р. та можливостей захисту громадянами ЄС своїх прав на основі її механізмів. Регламентом Ради ЄС 168/2007 від 15 лютого 2007 р. було створено Агенцію ЄС з основоположних прав (*European Union Agency for Fundamental Rights, FRA*) як інструмент підтримки ЄС і держав-членів, що здійснює підготовку щорічних звітів про практику застосування Хартії ЄС 2007 р., проводить аналітично-дослідну роботу і реалізує освітні заходи за тематикою захисту основоположних прав, бере участь у структурованому діалозі з громадянським суспільством через Платформу основоположних прав (*Fundamental Rights Platform, FRP*), а також забезпечує функціонування низки інформаційних ресурсів, у т. ч. проекту *Charterpedia*, присвячених Хартії ЄС 2007 р., яка суттєво вплинула на забезпечення демократичної легітимності правопорядку ЄС, інтегральною складовою якого є правові гарантії захисту основоположних прав на рівні ЄС.

Практика застосування Судом Хартії ЄС 2007 р. Суд менше застосовував положення Хартії ЄС 2000 р. до вступу в силу ЛД 2007 р. та набуття юридично обов'язкової сили її адаптованою редакцією 2007 р., проте у своїх рішеннях цього періоду, як й інші інституції ЄС, він неодноразово звертався до змісту її положень. Суд вперше застосував Хартію ЄС 2007 р. як джерело первинного права ЄС при розгляді справи C-403/09 PPU *Jasna Deteček v Maurizio Sgueglia* [2009] [9], поступово збагачуючи власну практику (об'єднані справи C-203/15 та C-698/15 *Tele2 Sverige AB and Tom Watson* [2016]; C-404/15 та C-659/15 PPU, *Aranyosi and Căldăraru* [2016] тощо). З набуттям чинності Хартією ЄС 2007, Суд розглядає дві основні категорії справ стосовно захисту основоположних прав: справи щодо встановлення відповідності нормам Хартії ЄС 2007 р. актів держав-членів, спрямованих на імплементацію права ЄС (справи C-400/10 PPU, *J. McB v L. E.* [2010]; C-279/09 *DEB v Germany* [2010]); справи щодо встановлення відповідності актів вторинного права ЄС нормам Хартії ЄС 2007 р. (об'єднані справи C-92/09 та C-93/09 *Schecke and Eifert v Land Hessen* [2010]).

Роль національних судів держав-членів у захисті гарантованих ЄС основоположних прав. Судова система ЄС розгалужена, втім, здебільшого, саме національні суди, а також інші юрисдикційні органи держав-членів забезпечують захист гарантованих у рамках ЄС основоположних прав від будь-яких порушень. При розгляді справ національні суди пов'язані чинними нормами права ЄС, які мають примат щодо внутрішнього права держав-членів і пряму дію в їхніх внутрішніх правопорядках, тобто положення права ЄС можуть застосовуватися у національних судах поряд з положеннями внутрішнього права під час розгляду справ. Національним судам підвідомчі всі категорії справ, за винятком тих, які віднесені до юрисдикції судових органів ЄС, зокрема спори щодо оскарження актів/бездіяльності інституцій ЄС.

Хартія ЄС 2007 р. та механізми Ради Європи. Змістова частина Хартії ЄС 2007 р., за дотримання принципу субсидіарності, переважно відтворює засадничі підходи Ради Європи до забезпечення і захисту прав людини, оскільки у Преамбулі визначено, що вона підтверджує права, які, з-поміж іншого, походять зі спільних конституційних традицій держав-членів та міжнародних зобов'язань, із ЄК 1950 р. і Протоколів до неї, Європейської соціальної хартії 1961 р., ЄСХ(п) 1996 р., а також із судової практики Суду ЄС і ЄСПЛ. Хоч ЄС не приєднався

до ЄСХ(п) 1996 р., але вона та практика Європейського комітету з соціальних прав як комітету незалежних експертів, що є її контрольним механізмом, залишаються важливим джерелом економічних і соціальних стандартів прав людини для ЄС. Понад те, зазначений Комітет, коментуючи співвідношення зобов'язань держав у рамках ЄС та Ради Європи, неодноразово роз'яснював, що імплементуючи положення директив ЄС у внутрішнє право, держави-члени ЄС, які водночас є учасниками ЄСХ(п) 1996 р. мають дотримуватися своїх зобов'язань за цим міжнародно-правовим актом.

Хартія ЄС 2007 р. підтвердила і систематизувала основоположні права, свободи, принципи правового статусу особи, які були визнані ДЄС та ЄК 1950 р., до якої згідно ч. 2 ст. 6 ДЄС-Л має приєднатися ЄС, що водночас не повинно призвести до розширення його компетенції, визначеної в установчих договорах [4; 10]. Хартія ЄС 2007 р. характеризується інклюзивним підходом до правового регулювання, вирізняється широкою концепцією основоположних прав, поєднаних *mutatis mutandis* у рамках одного всеохоплюючого документа, що формально не є складовою установчих договорів ЄС та положення якого кореспондують правам, здебільшого, гарантованим ЄК 1950 р., зміст і обсяг яких визначаються не лише текстами вказаних актів, Роз'ясненнями до Хартії ЄС 2007 р. [8], а й практикою Суду ЄС.

Висновки. Концептуально положення Хартії ЄС 2007 р. засвідчують її унікальність, зумовлену амбітним поєднанням в єдиному юридично обов'язковому акті всіх категорій основоположних прав відповідно до системи цінностей, що, *inter alia*, поєднує гідність, свободи, рівність, солідарність, громадянство, правосуддя. Водночас певна обмеженість практичного забезпечення у правовому порядку ЄС окремої категорії – основоположних принципів, підтверджених у Хартії ЄС 2007 р., формує асиметрію між формально гарантованими нею основоположними правами, свободами, принципами та реальними можливостями захисту останніх.

Сучасна модель захисту основоположних прав у ЄС не убезпечена від конфліктів юрисдикцій і правових колізій, втім є потенційно здатною забезпечити розвиток інтегрованого підходу до основоположних прав, зміцнити механізми співробітництва у межах простору свободи, безпеки та правосуддя, сприяючи поглибленню в рамках ЄС правової інтеграції. Провідна роль у цьому процесі належатиме практиці застосування Хартії ЄС 2007 р. Судом ЄС.

Список використаних джерел:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Union*. C 303/01. Vol. 50. 14 December 2007. P. 1–16.
2. Williams A.T. Promoting justice after Lisbon: Groundwork for a new philosophy of EU law. *Oxford Journal of Legal Studies*. Vol. 30. Iss. 4. 2010. P. 663–694.
3. Regulation (EU, Euratom) 2015/2422 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2015 amending Protocol № 3 on the Statute of the Court of Justice of the European Union. *Official Journal of the European Union*. L 341. 24 December 2015. P. 14–17. URL: <http://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2015/2422/oj>
4. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. C 326/01. Vol. 55. 26 October 2012. P. 1–390.
5. Яворська І., Микієвич М. Суд Європейського Союзу: правовий статус та особливості реалізації правотворчої функції: монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. 248 с.
6. Grabenwarter C., Pabel K. Article 6. [Fundamental Rights – The Charter and the ECHR]. *The Treaty on European Union (TEU). A Commentary / ed. by H.-J. Blanke, S. Mangiameli*. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, 2013. P. 287–348.
7. Муравьев В.И. Реализация норм права Европейского Союза во внутренних правовых порядках государств-членов. *Международное право как основа современного миропорядка. Liber Amicorum к 75-летию проф. В.Н. Денисова: моногр.* / Под ред. А.Я. Мельника, С.А. Мельник, Т.Р. Короткого. Киев; Одесса: Фенікс, 2012. С. 310–327.
8. Explanations Relating to the Charter of Fundamental Rights. *Official Journal of the European Union*. C 303/02. Vol. 50. 14 December 2007. P. 17–35.

9. Case C-403/09 PPU *Jasna Detiček v Maurizio Sgueglia* [2009] ECR I-12193. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A62009CJ0403>

10. Opinion 2/13 of the Court of 18 December 2014. URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text&dociid=160882&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir&occ=first&part=1&cid=160518>

** Фалалєєва Людмила Григорівна – кандидат юридичних наук, доцент, докторант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.*

Стаття надійшла до редакції 10 жовтня 2018 р.